

Легеца Н.Е.

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

В статті розкрито функціонування трьохрівневої системи пенсійного забезпечення. Визначено основні напрямки повноцінної імплементації даної системи в сучасних реаліях України. Визначені проблеми, що гальмують процес її впровадження, серед яких виділено проблеми корпоративного середовища НПФ, КУА та ІСІ, проблеми державного середовища та низький рівень фінансової грамотності населення. Зроблено висновок про необхідність створення обов'язкового накопичувального фонду та системи НПФ що дозволить створити додаткові стимули для виходу економіки з тіні.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування, Пенсійний фонд України, компанії з управління активами.

ВСТУП

Система пенсійного забезпечення в Україні знаходиться в стадії кардинальних змін. Чинна пенсійна система, успадкована з часів планової економіки, виявила неспроможність забезпечити достатні виплати пенсіонерам, використовуючи однорівневу модель державного пенсійного страхування. Чітка побудова сучасної європейської моделі пенсійної системи, яка відповідає вимогам ринкової економіки, є основою подальшого розвитку соціальної сфери держави.

Саме впровадження багаторівневої моделі пенсійної системи в Україні сприятиме зниженню соціальної напруги в суспільстві, дефіцитності державного бюджету та Пенсійного фонду України та забезпеченню обґрунтованості отримання соціальних виплат з пенсійного страхування.

Одним з можливих напрямів вдосконалення системи пенсійного страхування є розвиток недержавного пенсійного страхування, що займає винятково важливе місце у системі соціального захисту працюючої частини населення. В Україні даний напрямок уже активно розвивається, і підтвердженням цього є поява недержавних пенсійних фондів.

Питанням розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення присвячені праці Н. Внукової, С. Рудака, В. Левченко, О. Барановського, О. Вовчак, Т. Говорушко та ін. В той же час, питання вдосконалення розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення є відкритим і потребує постійного дослідження.

Тому, визначення перспективних напрямків вдосконалення функціонування системи недержавного пенсійного страхування на даний час є вкрай актуальним.

Метою наукової роботи є дослідження теоретико-організаційних основ та практичних аспектів функціонування недержавних пенсійних фондів і обґрунтування можливих шляхів вдосконалення організації діяльності недержавних пенсійних фондів.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання: охарактеризувати теоретичні основи функціонування та розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні; визначити шляхи удосконалення діяльності недержавного пенсійного страхування в Україні;

зробити прогноз розвитку системи недержавного пенсійного страхування на перспективу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ключовим напрямком соціального забезпечення в Україні, згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», є пенсійна система, як основа матеріального стану непрацюючих громадян. Обов'язком держави в цьому напрямку є певні організаційні заходи, які дають змогу поетапно, з врахуванням особливостей бюджетного наповнення, досягти відповідного рівня пенсійного забезпечення цієї категорії населення. Починаючи з 2004 р. із прийняттям Закону, починає формуватись нова пенсійна система, яка дасть змогу забезпечити громадянам країни достатній соціальний рівень забезпечення після закінчення трудової діяльності. Саме реформування пенсійної системи дасть змогу встановити пряму залежність розміру майбутніх пенсійних виплат безпосередньо від кожної працюючої людини, а не лише від держави. Тобто, це можливість для кожної працюючої людини забезпечити собі достатній рівень доходу після виходу на державну пенсію. Суть пенсійної реформи полягає у переході до трирівневої пенсійної системи, де третім рівнем являється система недержавного пенсійного забезпечення [5].

Третій рівень системи пенсійного забезпечення ґрунтується на засадах добровільної участі громадян у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання додаткових пенсійних виплат. Громадяни на власний вибір відкривають індивідуальний накопичувальний рахунок у будь-якому НПФ, та вносять внески згідно укладеного договору з адміністратором НПФ [4].

Трирівнева пенсійна система гарантує, що кошти на рахунках Державного та недержавних пенсійних фондів є безпосередньою власністю пенсіонерів. Тобто, по досягненню пенсійного віку їм буде виплачуватись солідарна пенсія, а також додаткова пенсія з індивідуальних рахунків недержавних пенсійних фондів (третій рівень пенсійної системи) [5].

Надзвичайно важливою проблемою є забезпечення стабільної діяльності пенсійної системи. Фінансова стабільність пенсійної системи залежить від ряду факторів – це стану розвитку економіки, рівня соціального податку, тобто тарифу страхових внесків або нарахування на фонд оплати праці, демографічного навантаження на працюючу частину населення, співвідношення середньомісячного

© Легеца Неля Емерихівна, ст. викл. кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «УжНУ», тел. (050)942-83-44

розміру пенсії до середньомісячного розміру заробітної плати та наявності коштів у пенсійній системі.

Проте підвищення ставок відрахування до пенсійної системи не здатне розв'язати проблеми фінансової стабільності. Збільшення тарифу внесків (ставок) на пенсійне страхування є малоефективним, адже воно підвищує макроекономічний ризик і перешкоджає фінансовій стабільності в країні, зокрема сприяє зростанню інфляційних процесів, підвищенню цін на продукти та послуги, сприяє схильності до ухиляння від сплати внесків та підвищення частки тіньової економіки. Зростання демографічного навантаження на працюючу частину населення обумовлено негативними демографічними процесами – старінням населення та від'ємним природним приростом населення України. Низький рівень народжуваності, зниження питомої ваги молодих вікових груп до 16 років у поєднанні з очікуваним майбутнім збільшенням тривалості життя сприятимуть зростанню чисельності пенсіонерів і старіння нації. Збереження сучасних масштабів поширення пільгових пенсій та рівня безробіття призводить до того що вже через 20-25 років кількість пенсіонерів зрівняється з кількістю працюючих, а з 2040 року перевищить її [1]. Станом на 2013 рік на одного пенсіонера припадає лише 1,3 працюючого.

Збереження пенсійних накопичень та їх примноження за рахунок інвестиційного прибутку знаходиться в розпорядженні фінансових установ, що виконують функції з управління активами НПФ. Таким чином від результативності роботи даних установ залежить спроможність фонду здійснювати пенсійні виплати.

Нацкомфінпослуг, Ради НПФ, КУА і недержавно-пенсійна громадськість (USAID та Світовий банк) є ключовими елементами для успішного розвитку накопичувальної пенсійної системи. На даний час виділено три групи проблем, які гальмують реалізацію пенсійної реформи, формування накопичувальної пенсійної системи та недержавного пенсійного забезпечення. Перша – це проблеми в корпоративному середовищі, куди входять НПФ, КУА тощо, друга – проблеми в державному середовищі, третя – низький рівень фінансової грамотності населення.

Сутність корпоративних проблем полягає в тому, що не існує єдності в роботі серед його учасників. Так, ставлення до запровадження єдиного порядку визначення чистої вартості одиниці пенсійних внесків – це розрахункова вартість одиниці пенсійних внесків, що визначається шляхом ділення чистої вартості активів пенсійного фонду на загальну кількість одиниць пенсійних внесків на день підрахунку. Наявність такого порядку посилює довіру до системи НПФ, адже дає змогу вкладникам порівнювати діяльність різних фондів, бути в курсі того, що відбувається з їхніми пенсійними грошима, і на цій основі приймати обґрунтовані рішення. Світовий досвід засвідчує, що немає іншого шляху для завоювання довіри вкладників, ніж відкритість інформації та зрозуміла система оцінки результатів роботи фондів [3].

Положення про порядок визначення чистої вартості активів НПФ, яке не відповідає ні вимогам, ні потребам ринку ще з моменту його затвердження в 2004 році. Зміну його змісту поставлено в залежність від доопрацювання аналогічного положення з визначення вартості чистих активів ІСІ (інститутів спільного інвестування).

Крім того, слід приділити увагу й збільшенню пропозиції якісних інструментів інвестування для пенсійних фондів. Оскільки їхні активи мають довгостроковий характер, а акції більш стійкі до інфляції ніж боргові інструменти, варто дозволити підвищити частку акцій в портфелі НПФ до 60 відсотків.

Доречно дозволити пенсійним фондам купувати цінні папери інститутів спільного інвестування. ІСІ – це інвестиційні фонди та взаємні фонди інвестиційних компаній, корпоративні інвестиційні фонди та пайові інвестиційні фонди, створені відповідно до законодавства. Світова практика підтверджує, що таким чином зменшуються ризики управління коштами. До того ж ці фонди диверсифіковані і з них завжди НПФ може вийти [2].

Найважливішою проблемою, що гальмує розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення є несприйняття її як альтернативи державній системі. Останніми роками, замість комплексного розвитку всієї пенсійної системи йде однобічне нарощування ресурсів Пенсійного фонду (і це озвучується як Пенсійна реформа). Причому коштів не вистачає, й у 2013 році дефіцит ПФ складав за попередніми підрахунками 32%. І це при тому, що в Україні, зокрема, один із найвищих у світі обов'язковий збір до ПФ. А середня пенсія за віком набагато менша ніж в Європі.

Іншою проблемою, що лежить на заваді поширення даного виду фінансових послуг в Україні є низька фінансова обізнаність населення, причому ступінь поширення фінансових послуг в Україні є нижчим порівняно з європейськими державами. Так, за результатами першого всеукраїнського соціологічного дослідження «Фінансова грамотність та обізнаність в Україні» було встановлено, що 39 % населення нашої країни не мають банківських рахунків. Більшість громадян користуються лише базовими фінансовими послугами, серед яких – оплата комунальних платежів через банк (72 %), користування пластиковою картою (68 %), проведення платежів через термінали платіжних систем (38 %). Однак населення практично не користується так званими інвестиційними послугами, зокрема такими фінансовими інструментами, як акції, облігації або інвестування в недержавні пенсійні чи інвестиційні фонди.

При цьому українці не зацікавлені в отриманні більшого обсягу інформації про фінансові продукти. Це пояснюється низькою причиною – браком коштів для здійснення інвестицій, слабкою довірою до фінансової системи взагалі або простим нерозумінням того, як користуватися фінансовими послугами.

Через нещодавно світову кризу довіра до фінансової системи була підірвана, а її повне відновлення можливе лише за умови підвищення фінансового освітнього рівня споживачів [6].

Місце НПФ в структурі пенсійного забезпечення, можна розглядати в двох аспектах:

а) через механізм формування фінансових ресурсів та рух грошових потоків у цій системі;

б) як показник активності клієнтів сфери НПЗ.

Механізм руху грошових потоків в пенсійній системі через НПФ відіграє ключову роль у формуванні інвестиційних ресурсів для внутрішнього економічного розвитку країни. Запроваджувана пенсійна система повинна перерозподілити рух грошових потоків таким

чином, щоб сформувати основні виплати та внески через другий та третій рівні.

Солідарна пенсійна система на сучасному етапі становлення формує в собі основні пенсійні ресурси у вигляді обов'язкових внесків громадян та їх роботодавців. Високі ставки внесків змушують останніх приховувати фактичний фонд оплати праці, зменшуючи тим самим надходження до бюджету Пенсійного фонду, який стає дефіцитним. Виникає потреба компенсувати недостатність коштів на виплату пенсій сучасним пенсіонерам через Державний бюджет України. Запровадження другого та третього рівнів повинне вирішити проблему низьких пенсій та надати можливість громадянам отримувати пенсії, відповідні їх заробіткам в період трудової діяльності.

Зрілість системи НПЗ можна визначити за ступенем розповсюдження послуг серед середніх та малих підприємств, а також через фізичних осіб. За даними Нацкомфінпослуг максимальна кількість укладених пенсійних контрактів НПФ саме з фізичними особами. Але на сучасному етапі розвитку пенсійної системи, вони не є визначальними пайовиками фондів, оскільки середня сума пенсійних внесків на один укладений контракт від фізичних осіб значно менша ніж від юридичних. Разом з тим, в умовах початкового етапу формування фінансових ресурсів пенсійні фонди позиціонують себе переважно на великих вкладників, якими є юридичні особи [2].

Зазначимо шляхи вдосконалення системи НПЗ:

1. Необхідно вдосконалити відповідну законодавчу базу, спираючись на вже отриманий досвід впровадження НПФ.

2. Досягнення оптимального для учасників фондів співвідношення між рівнями ризиків і прибутковістю в інвестиційних портфелях НПФ - шляхом внесення урядових змін до регуляторної бази в рамках ширшої програми розвитку ринків капіталу.

3. Слід скасувати обмеження на операції з валютою і розглянути можливість запровадження управління ризиками, підпорядкованого детальніше розробленому регулюванню, що має передбачати інвестування в ліквідні інструменти з низьким рівнем ризику, які перебувають в обігу на розвинутих ринках.

4. Регулятори повинні дозволити здійснювати інвестиції лише в такі активи, для яких можна застосовувати методи оцінювання вартості, єдині для всіх фондів.

5. Підвищення рівня управління інвестиційним портфелем фонду, завдяки запровадженню в законодавстві загальних положень про управління ризиками та накладенню обмежень на частки акціонерного капіталу, які може утримувати НПФ.

6. Дотримуватися граничних допустимих обсягів інвестицій, шляхом моніторингу дотримання законодавчо

встановлених обмежень щодо інвестування пенсійних активів, який має ґрунтуватися на їх середньомісячних значеннях.

7. Вирішити питання низького рівня прозорості НПФ в Україні шляхом запровадження обов'язковості використання суб'єктами НПЗ міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ).

8. Вирішити питання з кількістю недержавних пенсійних фондів, із нерівномірним розміщенням фондів по Україні.

9. Також важливим для належного функціонування недержавних пенсійних фондів, зокрема щодо залучення пенсійних активів, є підвищення рівня роз'яснювальної роботи серед населення, роботодавців, профспілок, об'єднань громадян та юридичних осіб, зокрема:

а) поширення серед населення інформації про переваги недержавного пенсійного забезпечення та можливості отримання додаткових виплат під час досягнення громадянами пенсійного віку внаслідок участі в НПФ;

б) запровадження системи публічної оцінки фінансового стану НПФ шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів та введення в дію системи розкриття інформації про недержавні пенсійні фонди.

10. Вирішити наявність непрозорої конкуренції шляхом посилення захисту прав споживачів, що будується на принципах:

а) зрозумілості (прозорості) - щоб споживачі могли розуміти даний пенсійний продукт та порівняти його з іншими подібними заощаджувальними продуктами;

б) простоти – щоб споживачі могли робити обґрунтований вільний вибір з метою забезпечення максимального прибутку у довгостроковій перспективі та залишатися відповідальними за свій вибір.

11. Також, потрібно створити єдиний, державний орган контролю за діяльністю суб'єктів недержавних пенсійних фондів.

12. Підвищення ефективності управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функцій управління пенсійними активами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідження шляхів удосконалення, реформування пенсійної системи, їх впровадження мають першочергове значення. Актуальність цих шляхів посилюється у зв'язку з тим, що удосконалення всієї економічної системи відповідатимуть удосконаленню всієї економічної системи тому, що створення обов'язкового накопичувального фонду та системи недержавних пенсійних фондів створять додаткові стимули для виходу економіки з тіні та слугуватимуть великим потенціалом фінансових ресурсів для інвестування і розвитку економіки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гановська Д. І. Перспективи розвитку НПФ в Україні / Д. І. Гановська // Регіональна економіка. – 2006 – № 4. – С. 207 – 210.
2. Демченко М. В. Сучасний стан та проблеми розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні / М. В. Демченко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.9.
3. Динь І. М. Проблеми функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні: монографія / І. М. Динь – Луцьк, 2006. – 332 с.
4. Михайлов А.В. НПФ – сьогоднішній погляд а майбутнє : навчальний посібник / А.В.Михайлов, А.І.Ткач. – К., 2001. – 246 с.
5. Момоток Л.С. Роль недержавних пенсійних фондів у системі пенсійного забезпечення // Фінанси України. – 2006. - № 5. – С. 71-77.
6. Панченко І.В. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: стан і перспективи розвитку // Управління розвитком. - 2011. - № 5 (102). - С. 43-44.

Одержано 10.03.2014 р.